

УДК 37.015.31:796.012.2

Пилип Пилипович Терзі,
кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спортивних ігор,
Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського,
вул. Фонтанська дорога, 4, м. Одеса, Україна

ВИНИКНЕННЯ СПОРТИВНИХ ІГОР В УКРАЇНІ (1920-1930 РР)

Дослідження історико-педагогічної, наукової, методичної літератури з теорії та практики фізичного виховання вказує, що спорт та спортивні ігри (зокрема футбол) в Україні почали розвиватися пізніше, ніж у країнах Західної Європи. У статті приводяться результати дослідження історико-педагогічної, наукової, методичної літератури з теорії та практики фізичного виховання в Україні. Аналіз праць фахівців цієї галузі показав, що саме в цей період сталося виникнення та становлення деяких спортивних ігор на Україні.

Ключові слова: спорт, фізична культура, спортивні ігри, футбол.

Дослідження історико-педагогічної, наукової, методичної літератури з теорії та практики фізичного виховання вказує, що спорт та спортивні ігри (зокрема футбол) в Україні почали розвиватися пізніше, ніж у країнах Західної Європи. Причиною відставання було те, що територія України розподілялася між двома імперіями. Більша частина до 1917 р. входила до складу Російської Імперії, а західні землі та Закарпаття – до Австро-Угорської. З 1918 р. Галичина відійшла до Польщі, а Закарпаття – до складу створеної після Першої світової війни Чехословацької республіки. Усі українські землі були об'єднані в єдину державу в складі колишнього Радянського Союзу тільки у 1946 р.

Впродовж 1920-30х рр. навколо терміна “спорт” розгорнулися політичні дискусії, що відбилися на розвитку різних його видів. У ці роки з'являється тенденція до підпорядкування фізичної культури (і спорту, як її складової частини) політичним цілям та інтересам влади. Розкрито ступінь популярності й поширення спортивних ігор в УСРР, особливості їх культивування. Увагу акцентовано на тому, що футбол (лише в окремі роки – гандбол) користувався найбільшою підтримкою серед людей і це викликало невдоволення з боку радянської влади. Вона намагалася протиставити цій популярності інші види, сприймаючи футбол лише як хуліганську забавку.

Зародження і розвиток науково-методичних основ фізичного виховання і спорту в Україні у 20-30-ті рр. ХХ ст. висвітлюються в працях О. Вацеби “Особливості формування та розвитку науково-методичної думки в галузі фізичного виховання і спорту в Україні у 20-30 рр. ХХ ст.” (2001), “Розвиток спеціалізованої літератури в галузі фізичного виховання і спорту в Україні у 20-30-і рр. ХХ ст.” (2001).

Мета дослідження – з'ясування стану, у якому перебувала спортивна сфера України в умовах відносної свободи, характерної для періоду нової економічної політики.

Методи дослідження. Робота ґрунтується на використанні історичного аналізу наукової літератури та джерел, системного й порівняльного аналізу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Особливістю тих років є певна “синусоїдність” у культивуванні тих чи інших видів: в одні роки вони популярні, далі про них забувають для того, щоб за кілька років до них знову повернутися. Це пояснюється тим, що в УСРР ще переважно відсутні організаційні структури тих чи інших спортивних видів, розвиваються вони ініціативою зацікавлених людей, оскільки влада ще не присутня у спорті. Яскравим підтвердженням цього є гандбол у Харкові [1]. У середині 1920-х рр. він на рівних конкурує із футболом.

У книжці М. Балакіна та М. Михайлова «Футбол України» (1968 р.) можна прочитати: «Щодо часу і місця зародження футболу в Україні досі немає одностайної думки. Але впевнено можна сказати, що ця спортивна гра розвивалась одночасно у Києві, Харкові, Одесі, Миколаєві».

Із преси довідуємося про цікаву колізію, що виникла навколо нього в 1926 р.: “Досі в Україні були правила, що виробилися в процесі практичного досвіду протягом 12 років. Одночасно, тільки три роки тому москвичі у протилежність надмірному захопленню футболом, вирішили запровадити якусь нову гру – зупинилися на ручному м'ячі (гандболі), теоретично «винайшли» правила. Не зважаючи на те, що в Україні гандбол найбільш поширився, а у Москві і тим більше в інших містах РСФСР зовсім не прищепився, Вища рада ФК РСФСР уперто не хотіла визнати доцільність і життєвість гри за українськими правилами, виявляючи до цього зовсім непотрібний містечковий патріотизм” [3], – жаліється кореспондент газети. У підсумку прийняли саме українські правила. У цій статті бачимо першу згадку про якийсь вид спорту (окрім футболу), що має відносно тривалу історію в Україні. Однак, вже з 1929 р. гандбол майже зникає зі спортивної мапи міста та й загалом по республіці культивується мало. Натомість, активно пропагується гра в городки, поширена в РСФСР.

Слід відзначити, що з листопада 1922 р. у Харкові почав друкуватися журнал “Вісник фізичної культури,” присвячений питанням фізичної освіти, вихо-

вання і спорту, який став провідником фізичної культури в Україні. Поряд з науковими статтями та хронікою подій у галузі фізичної культури та спорту в різних країнах на сторінках журналу друкувалися навчально-методичні матеріали: комплекси фізичних вправ для дітей різних вікових груп, розробки уроків для шкіл, а також методичні рекомендації для майбутніх учителів фізвиховання та правила змагань з окремих видів спорту. Із журналом співпрацювали відомі спеціалісти з фізичного виховання та медицини України, Росії та зарубіжних країн, серед них були такі вчені, як Г. Дюперон, І. Ганф, Р. Ейдеман, Б. Кальпус, Л. Палладін, Н. Подвойський, Є. Покровський та ін.

У лютому 1926 р. урядом України було прийнято постанову про поліпшення роботи з фізичної культури в республіці, а в березні відбулася друга Всеукраїнська науково-методична нарада з фізичної культури, на якій поряд з підведенням підсумків роботи ВРФК України та аналізом стану фізичного виховання молоді із слухними пропозиціями щодо удосконалення організаційних форм та методів педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання виступили С. Привіс, В. Бедункевич та ін. Також були заслухані доповіді з питань лікарсько-педагогічного контролю за здоров'ям та фізичним розвитком школярів О. Тесленка “До питання про зміну кров'яного тиску при заняттях фізичними вправами”, В. Бляха “Про вплив гандболу на організм школярів” та ін.

Від 1926 р. в Україні уперше з'являється волейбол, що, на думку тодішньої преси, трохи нагадував теніс, але був значно дешевшим щодо культивуваці. Початково його розвивають у Харкові на всеукраїнських курсах фізичної культури, де й була сформована перша команда. Згодом створюють свої команди залізничники донецьких і південних залізниць, проводяться перші зустрічі.

Водне поло згадується як таке, що було малопоширеним в СРСР, а в Україні його розвивали лише в Одесі. Теніс, “про який зовсім були забули” культивувався у Харкові, Києві, Одесі, Запоріжжі, на Донбасі. У 1926 р. у Харкові навіть пройшли перші всеукраїнські тенісні змагання.

Баскетбол тоді вважався зимовим видом і в Україні був поширений дуже мало, виняток становила Одеса, де існували спортивні приміщення й ним активно займалися. Задля популяризації гри (на противагу футболу) взимку 1926–27 рр. уперше проводилася першість України з цього виду спорту, але великої популярності він ще не отримав й асоціювався, здебільшого, з навчальними закладами, де його намагалися прищепити молоді.

Незважаючи на повідомлення, заяви представників державних структур про розвиток фізичної культури в Україні, реально щодо 1920-х рр. є підстави говорити лише про футбол (і в певні роки – гандбол у Харкові). [2].

Надзвичайно цікавою щодо обізнаності зі спортом, популярності його серед пересічних громадян, є замальовка в газеті “Молодой ленинец” – одному з центральних друкованих органів України [4].

Футбол у ці роки був “перекосом”, “однобокiстю”, із якими намагалися боротися фізкультурні керівники. Радянська влада спочатку бачила в ньому лише хуліганську забавку, емоційну й неконтрольовану, а відтак – шкідливу для ідеологічного виховання мас. Тому всі 1920-ті рр. пройшли під знаком боротьби з футболістом – спочатку відкритої протидії, а далі – мовчазного незаохочення.

Насамперед звернули увагу на дітей. У дитячій пресі друкують статті, де футбол показується з негативного боку, негативні персонажі грають у футбол тощо. Далі тактика змінюється й у статтях намагаються логічно обґрунтувати відмову від футболу. Зокрема, у статті “Почему спартаковцам нельзя играть в футбол” (“Спартак” – дитячо-юнацька організація комуністичного спрямування, що в Україні деякий час сусидила з “Юними піонерами”, а далі була поглинута ними) детально описується, що ця гра вимагає великої фізичної підготовки, що вона забирає дуже багато сил, які можна було б витратити на корисну роботу; що навіть прості удари по м'ячу дуже шкодять організмові дітей, не говорячи про те, що сама гра надзвичайно травматична та ін. [5].

На II Всеукраїнській нараді із фізкультури, що проходила в березні 1926 р., голова ВРФК А. Буценко закликає до боротьби з футболістомією. Газети наповнюються статтями, де показують, як футбол заважає роботі (“Футболіст приводить до багатьох негативних явищ. Є випадки, коли цілі цехи не працювали, бо робітники були на футбольному матчі”), як через футбол не розвиваються інші види спорту, та про його однобокiсть: “То, что футболисты в массе являются однобокими в физкультурном отношении, слабо развитыми, достаточно наглядно продемонстрировали результаты проведенного в Чернигове шестиборья. Не говоря уже о том, что 2/3 футболистов вовсе уклонились от сдачи норм, из явившихся только 18 % выполнили эти нормы...». У такий спосіб намагаються створити навколо футболу негативний імідж, відштовхнувши людей. Одночасно преса прагне популяризувати інші види спорту, часто прямо декларуючи цю мету: “Всеукраинское совещание по физкультуре постановило широко популяризовать среди учащихся школ Соцвосо разновидности лапты и партийных игр с мячом. Цель популяризации – ослабление увлечением футболом...В школах ФЗУ будут введены игры: лапта, городки, гандбол, баскетбол.” [6]. І все це відбувається в ситуації, коли більшість усіх спортивних повідомлень у пресі присвячена саме футболі – даються результати матчів, описуються ігри найсильніших команд, інформується про футбольне життя за кордоном. Інколи все це в одній і тій самій газеті. Власне, це й показує популярність футболу; із яким влада мусить миритися. Аби не випустити ситуацію з-під контролю, вона намагається інституалізувати футбол, спрямувавши його в певне русло, через запровадження структурованості змагань, необхідних правил і вимог щодо них, поєднуючи футбольні змагання з іншими, менш популярними, видами спорту й таким чином підпорядкувавши владі цю стихію. Саме з цим пов'язана регулярність повідом-

лень, статей, у яких висвітлюється та засуджується грубість гравців, уболівальників; намагання увести в систему визначення переможця ще й позаспортивний чинник: “В поточному спортивному сезоні виявлення кращих футбольних і гандбольних команд проводитиметься не лише рахунком забитих голів, але й братиметься до уваги дисциплінованість, коректність і т. ін. команд” [6].

Висновки. Упродовж 1920-30х рр. спортивне життя в УСРР розвивалося повільно. Для радянської влади спортивні практики асоціювалися з попереднім, антаго-

ністичним їй режимом. Отже, деякі види спорту потрапили в ситуацію, якщо не заборони, то відкритого незаохочення з боку влади. Дискутуються самі терміни “спорт” і “фізична культура,” що наповнюються ідеологічним змістом та протиставляються. Натомість, у ці роки з’являється тенденція до підпорядкування фізичної культури (і спорту як її складової частини) політичним цілям й інтересам більшовиків, що обмежувало їхні можливості як соціокультурного явища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ибрагимов М. М. Онтология спорта и физического воспитания как феномен экзистенциалистской культуры / М. М. Ибрагимов // Теория і практика фізичного виховання. – Донецький національний університет, 2011. – № 3. – С. 57–58.

2. Вечернее радио : Харьков, 1924. – 8 октября.

3. Комсомолец Украины. – Х., 1926. – 25 трав.

4. Молодой ленинец. – Харьков, 1925. – 24 июля.

5. Spartak. – Харьков, 1923. – 27 октября; 7 сентября.

6. Вечернее радио. – Харьков, 1925. – 13 февраля;

7. “Молодой ленинец”. – Харьков, 1925. – 15 трав.

REFERENCES

1. Ibragimov, M.M. (2011). Ontologiya sporta i fizicheskogo vospitaniya kak fenomen ekzistencialistской kultury [Ontology of sports and physical training as a phenomenon of existential culture]. *Teoriya i praktika fizychnoho vykhovannia – Theory and practice of Physical Education*, 3, 57–58 [in Russian].

2. *Vechnее radio [Evening radio]* (1924, October, 8th.). Kharkov [in Russian].

3. *Vechnее radio [Evening radio]* (1925, February, 13th). Kharkov [in Russian].

4. *Molodoy leninets [Young leninets]* (1925, May, 15th). Kharkov [in Russian].

5. *Komsomolets Ukrainy [Komsomolets of Ukraine]* (1926, May, 25th). Kharkov [in Russian].

6. *Molodoy leninets [Young leninets]* (1925, July, 24th). Kharkov [in Russian].

7. *Spartak [Spartak]* (1923, October, 27th; on September, 7th). Kharkov [in Russian].

Филипп Филиппович Терзи,

кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры спортивных игр, Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского, ул. Фонтанская дорога, 4, г. Одесса, Украина

ВОЗНИКНОВЕНИЕ СПОРТИВНЫХ ИГР В УКРАИНЕ (1920-1930 г.)

Исследование историко-педагогической, научной, методической литературы по теории и практике физического воспитания указывает, что спорт и спортивные игры (в частности футбол) в Украине начал развиваться позже, чем в странах Западной Европы. Причиной отставания было то, что территория Украины распределялась между двумя империями. Большая часть в 1917 входила в состав Российской Империи, а западные земли и Закарпатье – в состав Австро-Венгерской. С 1918 Галичина отошла к Польше, а Закарпатье вошло в состав созданной после Первой мировой войны Чехословацкой республики. Все украинские земли были объединены в единое государство в составе бывшего Советского Союза только в 1946 г. В течение 1920-30х гг. вокруг термина «спорт» развернулись политические дискуссии, что отразилось на развитии различных его видов. В эти годы появляется тенденция к подчинению физической культуры (и спорта как ее составной части) политическим целям и интересам власти. Раскрыта степень популярности и распространения спортивных игр в УСРР, особенности их культивации. Внимание акцентировано на том, что футбол (лишь в отдельные годы – гандбол) пользовался наибольшей поддержкой среди людей, и это вызвало недовольство со стороны советской власти. Она пыталась противопоставить этой популярности другие виды, воспринимая футбол лишь как хулиганское развлечение. Зарождение и развитие научно-методических основ физического воспитания и спорта в Украине в 20-30-е гг. XX в. освещаются в работах А. Вацеба "Особенности формирования и развития научно-методической мысли в области физического воспитания и спорта в Украине в 20-30 гг. XX в." (2001), "Развитие специализированной литературы в области физического воспитания и спорта в Украине в 20-30-е гг. XX в." (2001). В статье приводятся результаты исследования историко-педагогической, научной, методической литературы по теории и практике физического воспитания в Украине. Анализ работ специалистов этой отрасли показал, что именно в этот период произошло возникновение и становление некоторых спортивных игр в Украине.

Ключевые слова: спорт, физическая культура, спортивные игры, футбол.

Pylyp Terzi,
*PhD (Candidate of Pedagogical Sciences),
Senior Lecturer of the Department of Sport Games,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,
4, Fontanska Doroha Str., Odesa, Ukraine*

HISTORY OF GAME-ORIENTED SPORTS DEVELOPMENT IN UKRAINE (1920-1930)

Research of the historical and pedagogic, scientific, methodical literature on the theory and experience of Physical Education allows to specify that sports and sport games (particularly football) in Ukraine has started its developing later, than in countries of Western Europe. During 1920-30x round the term “sports” has been actively discussed by politicians, which has influenced the development of different kinds of sport. In these years Physical Education (and sports as its basic component) was dependant on the political goals and interests of the authority. It is necessary to notice that since November, 1922 in Kharkov the magazine “The Physical Training Bulletin”, devoted to questions of Physical Education and Sports, has gone to press. Since the year 1926, volleyball has become popular in Ukraine which, according to most of press representatives, reminded tennis. In the beginning this kind of sports was developing in Kharkov at physical training courses, where the first team was created. Water polo is considered as a little-known in the Soviet Union, and it was popular and began to develop only in Odesa. Basketball then was considered as a winter kind of sports and it still wasn't popular in Ukraine, except for Odesa as well. At that time (1920-1930) football was in great request despite the statements of the representatives of the authority of that time. At 2nd Vseukrainsky meeting on Physical Culture which was held in March, 1926, Butsenko calls for struggle against football. Newspapers are filled with articles which tried to show that football is harmful for working and social life. During 1920-1930th years sport life in Ukraine was developing very slowly, because at that time sports and Physical Education were considered as opposite concepts by the authority, they supported the development of the Physical Education, but were against sport gaming and tried to exterminate it.

Keywords: sports, physical training, football.

Рецензент: доктор медичних наук, професор О. П. Романчук

Подано до редакції 06.03.2015